

УДК 82-92:314.151.3 – 054.72(477) «1960/1980»

ВІДЗЕРКАЛЕННЯ КОНФЛІКТУ З УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ВИСТУПАХ ЮРІЯ КОСАЧА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ЗА СИНІМ ОКЕАНОМ»

Світлана Семенко

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна
e-mail kaf_zhurnlist@ukr.net*

У статті аналізуються публіцистичні виступи Ю.Косача, надруковані на сторінках журналу «За синім океаном» у 60–70-х років ХХ століття. Ключова тема публікацій – критика суспільно-політичної й культурної діяльності ідеологічних опонентів в еміграції. Також у текстах простежуються основні стильові та архітектонічні модули «советофільських» виступів, вплив засадничих принципів соцреалізму на творчу манеру Косача-публіциста

Ключові слова: соцреалістична публіцистика, духовна роздвоєність, «советофільство».

На скрижалях української історії зустрінемо не одне ім'я культурного діяча, який упродовж діяльності на ниві національної культури змінював свої ціннісні орієнтири. До цієї когорти належить і Юрій Миколайович Косач (1909-1990) – відомий український публіцист, редактор, журналіст, літературний критик, письменник, який пройшов суперечливий світоглядний шлях від українського патріота до войовничого радянського діяча.

Сьогодні багатогранний публіцистичний доробок Юрія Косача, на відміну від його історичної прози, маловивчений. Маємо поодинокі наукові розвідки, в яких аналізується публіцистична практика випускника Варшавського університету часів МУРу (Ю. Шерех [13], С. Павличко [9]); розглядається його літературна публіцистика (В. Агеєва [1], Р. Радишевський [10], С. Романов [11]); досліджується співробітництво журналіста з окремими еміграційними виданнями (Н. Сидоренко[12], С. Кравченко[8]).

Реємігрувавши із Німеччини до США, Юрій Косач змінює свої світоглядні орієнтири мурівця-європеїста й націоналіста на радянського апологета. Зрозуміти його «непостійне» і «мінливе» світобачення (що значною мірою позначилося й на публіцистичних студіях) допомагає сам Ю. Косач: «...я в своєму житті і в своїй формації як громадянин, як письменник відбив помилки і заблуди, знайдення правильного шляху після довгої мандрівки по манівцях, як багато моїх ровесників і сучасників покоління тридцятих років на Західній Україні» [3, с. 122]. Цілком у дусі радянської пропаганди і політики він цурається своїх колишніх націоналістичних переконань і дещо демагогічно заявляє: «Однак уже тоді я опинився у гострому конфлікті з націоналізмом і врешті, як «один у полі воїн», – став самотньо на пустелях чужини, поставивши своєю метою боротьбу не на життя, а на смерть з так званою доктриною і людьми націоналізму, усві-

домивши собі величезну шкоду, яку вони приносять українському народові...» [3, с.104].

У 1959 році Ю. Косач стає редактором советофільського органу «За синім океаном» (Нью-Йорк), отримавши, тим самим, трибуну для виголошення своїх поглядів, а також критики ідеологічних опонентів. Б. Бойчук дав почасти справедливу й різку характеристику цьому виданню: «Журнал відзначався не так високим публіцистичним рівнем, не так цікавився публікаціями та обговоренням радянського способу життя, як злісними, часом гістеричними памфлетами проти націоналістичного світогляду та побуту» [9, с. 310]. Цей непростий епізод у діяльності Косача-журналіста є не до кінця вивченим, тому *мета* нашої студії полягає у з'ясуванні основних стильових та архітектонічних модусів «советофільських» виступів редактора, основною темою котрих була нищівна критика націоналістично орієнтованих очільників української еміграції.

Для Юрія Косача відірваність від рідного українського ґрунту дорівнювала втраті сенсу життя і призвела до трагічної самотності публіциста; його епатажні вчинки, різкі й дошкульні випадки у пресі проти української еміграції сприймалися оточенням як вияв агресивної поведінки, а не трагедії українського інтелігента-емігранта – й закономірно відштовхнули від нього багатьох колишніх однодумців. Так, Юрій Шерех був переконаний, що Косач «неспроможний зберігати вірність людині чи ідеї» [13, с. 137]. У цьому ми переконуємося, коли читаємо політичні памфлети племінника Лесі Українки на сторінках журналу «За синім океаном».

У першому числі журналу Юрій Косач друкує розлогий памфлет «Роздуми над річкою Кеннебек», в якому вперше на широкий загал оприлюднює свою радянофільську позицію й розгортає потужне критиканство очільників української еміграції в Америці. Публіцист у непривабливих фарбах описує своїх співвітчизників-емігрантів, які стояли на чолі української діаспори. Магістральну роль у критичних тирадах Юрія Косача супроти своїх опонентів відіграють як алюзії на хрестоматійні твори світового письменства, так і прямі літературні паралелі. Використовуючи такі демінутиви з виразно прочитуваним негативним підтекстом як Доробкевичі й Хлестаковиченки (ключові образи памфлету), Косач пояснює, що вкладає у їх зміст. «Хлестаковиченки плекають безкрилий стиль провінцій, цей стилік перукарський, епігонський. Товсті, оберемкуваті індивідууми, типу ситого Гаргантюа, вони, звичайно, добродухі і негрізні. Проте, оберемкуватість не перешкоджає Хлестаковиченкам у їхніх дегрінголядах» [7, с. 19]. Трактуючи типовий для його «советофільських» виступів образ Доробкевича, публіцист вдається до літературних алюзій, пояснює, що стосунки діаспорних Доробкевичів із Хлестаковиченками, засновані, перш за все, на матеріальній вигоді та прагненні панувати у політичному й духовному житті еміграційної спільноти. «Що ж до Доробкевича, то це, безумовно, кит, на якому спочивають всі реалітети Хлестаковиченків. Бо, якщо Доробкевич їсть від пуза і став «респектабельним», у нього на дозвіллі родиться потреба державотворчої місії: він зненацька почуває себе гігантом, спасителем України, атласом української культури, речником ідеалів елітаризму» [7, с. 19].

Значне місце у памфлеті відводиться критиці Дмитра Донцова, в оцінці якого спостерігаємо гіперболізований сарказм: «Типовий опортуніст і дефетист, каварняний боягуз і кон'юнктурист, речник найганебнішої в історії української думки «доктрини» пристосуванства і орієнтації на окупантів або на принципівих нищителів українського народу в духовому і фізичному сенсі; свідомий ганьбителі української культури; цинічний нігіліст <...>, однодумець вели-

кодержавницьких, польських і російських поміщиків-реставраторів...» [7, с. 20]. Негативно атестує памфлетист і публіцистичну спадщину Д. Донцова, стверджуючи, що для його публіцистичного стилю характерними атрибутами є: хаотичність, епігонство, псевдоерудитія, компілятивність. Він інкримінує своєму ідеологічному супротивнику необґрунтовану критику творів Генріха та Томаса Маннів, Р. Роллана, О. Толстого, Г. Гейне, Л. Фейхтвангера, С. Цвейга, Е. Ремарка; дискредитацію політичного вчення М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Винниченка

У третій «советофільський» період публіцистичної діяльності Юрій Косач продовжує тему «безґрунтіства». Так, у памфлеті «Без ґрунту», критикуються ідеологічні пошуки української діаспори на шляху розв'язання національного питання. На початку Ю. Косач декларує тезу, котра є лейтмотивом до всього тексту: «Духовну пустку, в якій живе т.зв. діаспора, її публіцисти надаремно стараються виправдати, як закономірне явище всякої еміграції, всякого розпорошення. Але, на ділі, причини цього явища значно глибші. Вони – в засадничо нетворчій натурі української реакції, яка, за відносно тривалий час своїх заходів на шляху осягнення «духовного керівництва нації», не спромоглася створити будь-яку, хоча б приблизно логічну і змістовну філософсько-ідеологічну для себе основу» [2, с. 12].

Вістря нищівної критики у памфлеті спрямоване передусім на адресу письменників і публіцистів української діаспори, котрих автор звинувачує в інертності, намаганні сховатися за словесною риторикою, позиціонуванні неіснуючих цінностей. Автор статті генерує думку про те, що українські громадсько-культурні діячі при створенні української моделі національного розвитку «орієнтувались в т.зв. царині духу на чужі, готові зразки», тому для них іманентними є «національне капітулянство» та «почуття національної меншовартості». А такий політичний плагіат, на думку публіциста, породжував тільки непорозуміння у колі українських діячів протягом тривалого часу, а в сучасному духовному і політичному житті української діаспори призвів до «вульгарного переспіву», «з пристосуванням до нашого ґрунту», всіх «модерних доктрин» – націоналізму, шовінізму, антигуманізму» [2, с. 18]. Як бачимо, Косач не боїться полемізувати, висловлювати власний альтернативний погляд на окремі історичні процеси і явища, котрі впливали на розвиток національних ідеологічних концепцій. На захист автора памфлету зауважимо, що тут його позиція була продиктована не стільки бажанням догодити й прислужитися Радянській Україні, розправитися зі своїми політичними супротивниками, скільки прагненням виробити власне українську чітку концепцію у сфері національного питання, яка б змогла задовольнити й об'єднати усіх українців, котрі проживали в еміграції.

Політичний памфлет «Надра мікрокосмосу» Ю. Косача став черговою дошкульною інвективою супроти представників української еміграційної еліти, які свою культурницьку стратегію вибудовували на націоналістичній платформі, визнаючи – як і колись сам публіцист – окцидентальні вектори розвитку еміграційної культури. Косач, який на той час перетворився у зятя радянофіла, міфічний ідеал «чарівної України» трансформував в образ Радянської України. Автор полемізує із світоглядними установками своїх опонентів, вважаючи їх ворожими для основної частини еміграції. Дотримуючись догм радянської пропаганди, публіцист прагне дискредитувати націоналістично налаштованих лідерів української діаспори, приписуючи їм цілий арсенал провинностей: від невміння адекватно оцінити політичну ситуацію до виголошення неофашистських гасел. Іронічно іменує своїх політичних опонентів «незадачливою расою майстрів»,

«творчою меншістю», «сіллю землі», Косач звинувачує їх у мімікрії, «регресивності й провінційності» засадничих принципів їхньої ідеології, створенні закритого для пересічного емігранта «елітарного мікрокосмосу» Загальна ерудиція дозволяє йому маніпулювати історичним й літературним фактажем на свою користь, створюючи враження канонічності тверджень, які вибудовуються у формі антитези. Виливаючи потік звинувачень на адресу своїх опонентів з числа публіцистів і літераторів, автор послуговується цілим арсеналом негативних політичних ярликів, які спрямовані на дискредитацію їх творчого набутку. Він бездоказово приписує публіцистам-візаві претензійність на правоту виголошених ідеологічних догматів, відсутність здорової полеміки, «вайлувату вульгаризацію» дійсності, маніпулювання громадською думкою. Особливо небезпечним явищем у середовищі «творчої меншості» памфлетист вважає «конформізм самозабриханості», який закономірно, на його особне переконання, призводить до вихолощення будь-якої творчості, тягне за собою антидемократичну атмосферу в середовищі української еміграції, є причиною того, що «духовність» еміграції нині – це «тісна і темна загорода, де на ланцюгу біснується тоталітаристичний собака, що шкірить свої ікла, щоб зтероризувати всякого, хто думає інакше. В цю загороду, в це гетто, не проникає жоден світлий промінь, жодна нова ідея» [5, с. 20]. Загальні ж висновки памфлету, обірвані на півслові й нечіткі у своєму формулюванні, завершуються звинуваченнями ідеологів «творчої меншості» у закликах до братовбивства. Така закиди не відповідали реальному стану речей, тож зумовлювали ще більшу конфронтацію у середовищі української діаспори.

У памфлеті «Де ж справжня свобода?» Ю. Косач полемізує з очільникам української еміграції щодо таких важливих суспільно-політичних проблем, як «свобода духу і свободної громади загалом», свобода думки, свобода слова в еміграційній пресі. Він відзначає, що в тогочасних умовах еміграційного життя «утиск вільної думки» відбувається не тільки в площині політичної публіцистики, а й у царині художньої літератури, коли окремих талановитих авторів – задля оприлюднення твору – змушують ставити ідеологічні акценти, співзвучні з позицією керівних ідеологів еміграції. На переконання Ю. Косача, у колах діаспори мало особистостей, котрі одважуються висловити власну позицію відміну від генеральної лінії керманців, бо «належати до еміграційної громади це значить нині: зректись волі думки, бути слухняним рабом системи» [4, с. 14].

Різкій критиці піддає публіцист як подвійні стандарти про розуміння рівня свободи думки й слова, до яких вдаються політичні й культурні очільники української еміграції, диференціюючи свої публічні виступи для «елітарної публіки» й «мас», так і систему репресивних «моральних» методів, застосованих провідниками української діаспори супроти своїх ідеологічних супротивників.

Для автора памфлету прийнятний інший підхід, за яким процес кристалізації громадської думки включає різні політичні погляди і критичний аналіз різноманітних позицій. Мігрант переконує читацьку аудиторію в тому, що на середовище керівників української еміграції таке «засадниче правило демократичного суспільства» не поширюється, оскільки «існує страх перед громадською явністю справ і перед незалежною думкою» [4, с. 14]. Юрій Косач завершує свої критичні зауваги улюбленим каскадом риторичних запитань, залишаючи фінал памфлету відкритим.

У політичному памфлеті «Народ – глагол «життя», побудованому на основі застосування принципу антитези, Юрій Косач критикує конститутивні принципи політичної і культурної роботи очільників української еміграції у другій половині ХХ століття, натомість протиставляє їм діяльність вітчизняних емі-

грантів доби Драгоманова. Спираючись на політичний досвід свого відомого родича (також емігранта), автор памфлету декретує думку про вагоме місце діяльності української еміграції другої половини XIX у розвитку політичної думки на під'яремній Україні: «Еміграція XIX століття – це був подвиг, романтична самопосвята, ідейна схвильованість, невтомна політична активність, творчий зліт» [6, с. 21]. Юрій Косач закидає сучасним еміграційним провідникам відсутність в їх політичних програмах міцних демократичних традицій та прогресивних ідеалів, натомість інкримінує сповідування анахронічних ідей «помсти» й «розправи» з ворогами українства, культивування архаїчного образу емігранта «повного горіння і самопожертви». Публіцист наче нанизує негативні налічки на політичних лідерів еміграції, характеризує їх діяльність капітуляцією, дезертирством, «духовним чав'ядінням» [6, с. 21].

Косач вдало маніпулює свідомістю читача: з одного боку, він об'єктивно аналізує становлення розвитку національної ідеї й культури та роль народу у цьому процесі, а з іншого – відразу подає нищівні тиради про нівеляцію очільникам української еміграції цих здобутків, спрямованих на створення в аудиторії стійкого негативного ставлення до політичних і культурних провідників діаспори. Така маніпулятивна драматургія була властива публіцистичним виступам Юрія Косача в еміграційній і радянській пресі 60-70 роках, де основним об'єктом критики ставали керівники еміграційної спільноти.

Отже, в багатьох своїх критичних виступах, спрямованих проти суспільно-політичної й духовної атмосфери в колах сучасної йому української еміграції, Юрій Косач прагне утвердити в колі читацької аудиторії журналу «За синім океаном» думку про те, що для діаспорної еліти найбільш властивим є пристосуванство до кон'юнктури інонаціонального середовища, інертність, безгрунтовність, втрата свого національного «я», а всі проповідувані ними ідеї є очевидним політичним анахронізмом. У памфлетах цього тематичного сегменту традиційним є використання «совєтських» ідеологем і сакраментальні критичні випадки супроти націоналістичної теорії Дмитра Донцова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеева В. Між екзотизмом і традицією / Віра Агеева // Юрій Косач. Проза про життя інших: Тексти, інтерпретації, коментарі. – К.: Факт, 2003. – С. 7–15. – (Літературний проект «Текст + контекст»).
2. Косач Ю. Без ґрунту / Юрій Косач // За синім океаном – 1961. – Число 4. – С. 12–18.
3. Косач Ю. Вибране / Юрій Косач. – К.: Дніпро, 1975. – 152 с.
4. Косач Ю. Де ж справжня свобода? / Юрій Косач // За синім океаном – 1960. – Число 5. – С. 13–15.
5. Косач Ю. Надра мікрокосмосу / Юрій Косач // За синім океаном – 1961. – Число 2. – С. 18–21.
6. Косач Ю. Народ – глагол «життя» / Юрій Косач // За синім океаном – 1963. – Число 1. – С. 16–22.
7. Косач Ю. Роздуми над річкою Кеннебек / Юрій Косач // За синім океаном. – 1959. – № 2. – С. 18–21.
8. Кравченко С.І. Періодичні видання Польщі 20-30-их років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог: монографія / Світлана Іванівна Кравченко. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 508 с.

9. Павличко С. Модернізм у контексті мистецького українського руху / Соломія Павличко // Павличко С. Теорія літератури. – К.: Основи, 2002. – С. 277–381.
10. Радишевський Р. «На варті нації» з Юрієм Косачем / Ростислав Радишевський // Слово і час. – 2009. – № 12. – С.42–45.
11. Романов С. «Портрет митця замолоду»: штрихи до життєвого і творчого шляху Юрія Косача / Сергій Романов // Слово і час. – 2009. – № 12. – С.29–42.
12. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: У 3 ч. / Наталія Сидоренко. – К.: Дослідницький центр історії української преси, 2000. – Ч. 3: Національні часописи у «таборовому просторі» Європи після завершення Другої світової війни (Італія, Великобританія, Німеччина, Австрія, 1945 – 1950). – 160 с.
13. Шерех Ю. Стили сучасної української літератури на еміграції / Юрій Шерех // Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. ідеології. Три томи. Т. I – Харків: Фоліо, 1998. – С. 161–195.

**REFLECTION OF CONFLICT WITH UKRAINIAN EMIGRATION
IN PUBLICISTIC WORKS OF YURIJ KOSACH ON PAGES
OF MAGAZINE «BEHIND DARK BLUE OCEAN»**

Svitlana Semenko

*Volodymyr Korolenko national pedagogical university of Poltava
Ostrogradsky Street 2, Poltava, Ukraine
e-mail kaf_zhurnlist@ukr.net*

In the article Y.Kosach's publicistic works of 60–70-x years of XX century are analysed, printed to the pages of the pro-soviet magazine «Behind A Dark Blue Ocean», the key theme of which was criticism of social and political, cultural activity of Y.Kosach's ideological opponents on emigration. Basic stylistic and architectonic methods of «sovetofil'skyh» publicistic works is researched in a publication, influence of fundamental principles of social realism on the creative manner of Y.Kocach.

Key words: publicism of socialist realism, spiritual duality, «sovetofilstvo».

**ОТОБРАЖЕНИЕ КОНФЛИКТА С УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИЕЙ
В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ВЫСТУПЛЕНИЯХ ЮРИЯ КОСАЧА
НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «ЗА СИНИМ ОКЕАНОМ»**

Светлана Семенко

*Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко,
Полтава, ул. Остроградского, 2
kaf_zhurnlist@ukr.net*

В статье анализируются публицистические выступления Ю.Косача, напечатанные на страницах журнала «За синим океаном» в 60–70-х годах XX века. Ключевая тема публикаций – критика общественно-политической и культурной деятельности идеологических оппонентов в эмиграции. Также в текстах прослеживаются основные стилевые та архитектурные модусы «советофильских» выступлений, влияние основоположных принципов соцреализма на творческую манеру Косача-публициста.

Ключевые слова: соцреалистическая публицистика, духовная раздвоенность, «советофильство».